

granta z roku 1948, kdy se marně pokoušel uprchnout před komunistickým režimem.

4. Československá strana národně socialistická

Většina činů a postojů Československé sociální demokracie a Československé strany národně socialistické v prvních čtyřech letech Velké hospodářské krize byla již stručně rozebrána (viz kap. XXVI/3, 5; XXVII/2–4; XXVIII/1–2; XXIX/6; XXX/1, 2). Pomíjen byl jen ideový ruch, který v letech krize obě strany příznačně ovládal; vlastně jim ho strádání za hospodářské krize a nebezpečí fašismu až vnutily.

Československá strana národně socialistická nenáležela po Velké válce nikdy mezi největší, mezi velké však ano. V tabulce úspěchů se tradičně umísťovala na 4. místě. Její váha však krok za krokem stoupala, takže po úspěchu v roce 1929 stanula dokonce už na místě třetím, když se před ni dostala jen Republikánská strana venkova a maloroľnického lidu a Československá sociálně demokratická strana dělnická. Těsně, přece však, předstihla i komunisty. Také byla kromě vlád úřednických a tzv. panské koalice zastoupena ve všech vládách První republiky.

Za vnitrostranické krize, kterou prodělala v souvislosti s aférou Jiřího Stříbrného v roce 1926, se přejmenovala a místo předcházejícího názvu Československá strana socialistická, který přijala pod vlivem a na nátlak anarchistů Bohumila Vrbenského, se vrátila – nikoli však k názvu Česká strana národně sociální, nýbrž Československá strana národně socialistická. Socialismus se pro ni zatím stal nezaměnitelnou vůdčí ideou.

a. PROGRAMOVÝ VÝVOJ

První návrhy na přejmenování strany byly předloženy už IX. sjezdu strany, který se konal přesně ve stejných dnech jako Ustavující sjezd KSČ, tj. 14.–16. května 1921. Nebyly však přijaty. Situace dozrála později, po vyloučení anarchistů v roce 1923 (viz I. díl, kap. XII/3) a konečně za krize v roce 1926 (viz I. díl, kap. XIX/5), kdy nebylo možné věc odložit už jen proto, že by názvu mohl použít právě ze strany vylučovaný Jiří Stříbrný a jeho početní stoupenci. Program strany byl tradičně její největší slabinou. Programová nezakotvenost jí sice pomáhala proniknout mezi váhající, především střední lidové vrstvy ve městech, ale zároveň omezovala další rozšíření jejího vlivu. Za hospodářské krize se to muselo projevit ještě silněji. Souviselo to i s její organizační strukturou, která se až dodatečně upravovala v běžnou strukturu a hierarchii: místní organizace – okresní výbor – krajský výbor – ústřední vedení.

Různé odbory strany, např. učitelský, živnostenský, mládežnický, ženský, jež byly dříve téměř samostatné, disponovaly nyní jen jistou autonomií a jejich aktivita pochopitelně prospívala spolkovou šíří strany i při volebních kampaních. Měla však za následek i sklon k rozháranosti.

Proto vstup anarchistů Vrbenského a skupiny Česká demokracie, lidí s teoretickými ambicemi, měl i v programové činnosti strany pozitivní následky. Proto se program, přijatý na VIII. sjezdu strany 30. března–1. dubna 1918, stal v dějinách strany přelomem. Předně se přihlásil k ideji socialismu, a to „českého socialismu“ odmítajícího marxismus, který měl styčné body s programem opoziční sociální demokracie. Stranu silně ovlivnily ideje francouzského syndikalismu, z českého prostředí pak družstevní socialismus, blízký Františku Modráčkovi.

František Modráček, kdysi „enfant terrible“ sociální demokracie, vůdce jejího družstevního hnutí.

Program z roku 1918 měl původně být základnou vyjednávání o sjednocení strany se silnější sociální demokracií, v níž se předpokládalo triumfální vítězství nejen sociálně, ale hlavně národně radikálního směru plzeňského Gustava Habrmana a protimarxisty Františka Modráčka. Poválečný vývoj v této straně se však dal opačným směrem, a tak sešlo nejen ze sloučení, ale dokonce i z Socialistické rady a potom Socialistického bloku, jež byly společnými nadstavbovými orgány obou stran (viz I. díl, kap. I/2, V/2).

Strana se musela vydat vlastní cestou a paralelně s tím sílily i hlasy o nutnosti revize programu z roku 1918. V Programové komisi, zvolené po bouřlivém prosinci 1920 s tím, aby rozhodla o jménu i programu, došlo však k rozkolu. Jistě i pod vlivem levého křídla Vrbenského, které disponovalo nemalou silou zvláště v severočeském hnědouhelném reví-

ru, ale také křídla konzervativního, jež žádalo dokonce opustit vůbec ideu socialismu a vrátit se k roku 1902, kdy se strana jmenovala národně sociální. Obratně bylo rozhodnuto raději nedělat nic – a tak se poněkud paradoxně po porážce prosincové generální stávky roku 1920 posunula strana spíše doleva. Opustila ji totiž část skupiny České demokracie, spjatá s podnikatelskou sférou či vůbec antisocialistickým přesvědčením – hlavně šlo o nedávno ještě vlivné bratry Heidlery (především Ferdinanda a Gustava) a již předtím vlastně i o Josefa Zárubu-Pfeffermanna.

IX. sjezd usnesl jen, že se k palčivému problému musí svolat mimořádný sjezd strany. Valný, nikoli mimořádný sjezd se sešel až ve dnech 7.–8. prosince 1924, tedy po třech letech a šesti měsících, a protože žádná programová komise neexistovala a diskuse o programu se nevedla, usnesl sjezd zvolit komisi novou. Bylo to už krajně naléhavé, protože mezi tím za souboje o Zákon na ochranu republiky (viz I. díl, kap. XII/2) opustila stranu skupina Bohumila Vrbenského, v roce 1922 ještě ministra, bojovné poslankyně Luisy Landové-Štychové, hornického odboráře Václava Draxla ad.

Na sjezdu bylo proto nouzově doporučeno pokládat za aktuální program základní sjezdové referáty. Nebylo to však jen řešení krajní nouze. Všechny zmíněné projevy totiž naznačovaly, že – patrně vlivem nástupu Edvarda Beneše – začíná ve straně přece jen vát nový vánek. Výslovně či méně otevřeně totiž sjezdové referáty usilovaly o nové pojetí českého socialismu ve všech sférách jeho působnosti. Referát Edvarda Beneše o zahraniční politice byl věnován myšlence, že strana „mohla politiku našeho státu plně podporovati, poněvadž odpovídala duchu programu a ideálům, které strana hájila a hájí“.

Emil Franke v referátu o zemědělství specifikoval stranické požadavky až do technických detailů, opravdu programovým otázkám se ale vyhýbal. Podobně učinil i vůdce Československé obce dělnické Alois Tučný ve svém neobyčejně důkladném projevu, věnovaném průmyslové výrobě a dělnické otázce. Bylo z něj však patrné, že odbory nepřipustí odbourání socialistické ideje. Nejblíže k teoretickým otázkám se dobral v kulturněpolitickém referátu Antonín Uhlíř. Nastolil takové problémy jako „kultura demokracie“, „marxism a československý socialism“, „demokracie a socialism“. Akcentoval při tom, že: „Československý socialism na rozdíl od sociologicky neúplného a kulturně nedemokratického socialismu marxistického stojí i na půdě svého národa jakožto nejkonkrétnější skutečnosti, ... i na ideji demokracie ... [kde – Z. K.] není privilegií bez skutečných zásluh.“ (Cit. dle *Politické programy českého národního socialismu*, str. 84 a 119) V pasáži „demokracie a socialism“, kde bychom čekali něco nového, nedoplnil Uhlíř posledně zmíněnou problematiku větičkou o nic krom několika floskulí. Stříbrného řeč o vnitřní politice, taktice strany a politických aktualitách obsahovala některé cenné postřehy, programovým otázkám se však vyhnula.

„Benešův program“

Ze všeho plyne, že vedení strany nechtělo ještě otázku programu vůbec otevřít. Pak přišel mimořádný XI. sjezd, který měl za úkol vypořádat se se Stříbrným, což učinil, a na program nebylo ani pomyšlení. Zato byla zvo-lena už třetí programová komise. Teprve potom nadešla doba bez rozko-lů – a také mimo vládu a v opozici. Zároveň se Beneš začal více věnovat stranické politice a jeho směr byl posílen i přístupem skupiny Jaroslava Stránského po jeho neúspěchu v parlamentních volbách. Ta přivedla do strany vlastně odštěpence z Československé národní demokracie, kteří byli názorově blízcí někdejší skupině České demokracie, a stala se, jak měla ukázat budoucnost, jakousi druhou páteří strany až do jejích konců. Nesporně rozšiřovala vliv strany mezi inteligencí a městskými středními vrstvami vůbec – a zároveň stranu posouvala v politickém spektru státu tímto směrem.

Úspěch přinesla kromě toho okamžitý. V Čechách ČSNS v letech 1925 až 1929 díky opozičnosti narostla o rovných 100 000 hlasů a stala se tu největší politickou stranou vůbec (předstihla o pár tisíc jak sociální demok-raty, tak agrárníky!), v zemi Moravskoslezské, vlastním působišti Strán-ského skupiny; získala sice jen o 45 000 hlasů víc, ty ale představovaly přírůstek o 41 % dřívějšího stavu.

Zdá se, že tentokrát se dostalo do nové roviny i úsilí konečně vypraco-vat program strany. Propukla Velká hospodářská krize a věc se už nedala odkládat. Aby nový program byl co možná všestranný a důkladný, byla na zasedání Ústředního výkonného výboru ustavena v pořadí již čtvr-tá, nyní opravdu reprezentativní programová komise. Kromě nejvyšších funkcionářů-ministeriálů Edvarda Beneše a Emila Franke v ní byli zastou-peni i funkcionáři různých specializací, mezi nimi např. senátorka a žen-ská pracovnice Františka Plamínková, Fráňa Zemínová, v živnostenském odboru zkušený Jan Slavíček (brzy odešel ke straně živnostenské), dlou-holetý předseda ČOD a odborník sociálního zákonodárství Alois Tučný, dr. Karel Moudrý. Slováky zastupoval Igor Hrušovský, filozof a vůdce nové generace strany na Slovensku, právě ukončivší studia na Univerzitě Karlově v Praze. Teoretiků bylo v komisi víc, např. filozof docent (od roku 1933 profesor Univerzity Karlovy) Jan Blahoslav Kozák, právník prof. Al-bert Milota (také šel posílit univerzitu v Bratislavě), filozof, estetik a práv-ník prof. Emil Svoboda. S diplomatickými zkušenostmi přišel Jan Šeba. Někteří se ke straně teprve blížili, nebo s ní jen spolupracovali, jako např. národohospodář a publicista Jiří Hejda (od roku 1930 však už redakto-re *Českého slova pro národní hospodářství*). Snad mělo vzniknout cosi na způsob mozkového trustu strany.

Ve stranických časopisech proběhla diskuse, takže ve dnech 5.–6. dub-na 1931, když byl program na XII. sjezdu strany schválen, bylo zřejmé, že jde o velkou událost. Naznačoval to i rozsah díla: mělo na 200 tištěných

stran. První díl byl vlastně vstupní studií, která šla pro příklady až do doby Přemyslovců. Druhý byl věnován např. demokracii a pojmu „krize demokracie“. Třetí pojednával o národnostní otázce a konstatoval, že Slovinci jsou nyní asi tam, kde byli Češi v roce 1848 či 1868. Jeden z hlavních úkolů Slovenska viděl v odmaďarštění. V tom musí Češi pomáhat, problém nelze řešit decentralizací nebo autonomií. Díl čtvrtý pokládal za překonaný liberalismus, odmítl marxismus, uznal faktum třídního boje, ne však jako věčný zákon vývoje lidské společnosti až k fiktivní společnosti beztřídní.

Poválečná společnost, pravil program, „jako nový prvek teorie poválečného socialismu“ přinesla „nikoli boj tříd, nýbrž spolupráci tříd“. Základním principem československého socialismu (jinde nazývaného „národní socialism“) pak je jeho empirismus. „Je to socialism, diktovaný denními zkušenostmi“. V závěrečné kapitole se dokonce výslovně pravilo: „Náš socialism nevidí svůj hlavní cíl ve vytváření a vymýšlení velkolepých plánů a velikých ideových staveb.“ Je mu vlastní „silné cítění národní“, „je založen na humanistické filosofii spiritualistické“, „není a nechce být jen výsadou dělnictva“, „je to socialism srdce“.

V hospodářské sféře (kapitulu koncipoval Jiří Hejda) program předpokládal přechod od podnikání individuálního ke kolektivnímu, ale to viděl ve zvýšené funkci státu v podnikání, v tom, že „vedení [závodů] stává se úřadem, nikoli výrazem vlastnictví“. V živnostenské otázce odmítal vidět otázku stavovskou, zvláště byl vyzvednut pojem hospodářské demokracie.

Celé pojetí nabízelo velký prostor i kulturnímu programu, který si zvláště dal záležet na moderních metodách školství a pedagogiky, průbojný ale nijak nebyl. Díl VII. o zahraniční politice byl pochopitelně cele koncipován v duchu názorů Edvarda Beneše jím samým. VIII. díl byl věnován nikoli náboženství jako takovému, nýbrž otázkám „církevně-politickým“. Bylo tak snadnější opustit pole zásadního antiklerikalismu. Důraz byl položen nikoli náhodně na Benešovo diplomatické řešení vztahu k Římu, tj. na realizaci *Modu vivendi*.

Následující Akční program ČSNS, schválený též sjezdem, byl méně obsáhlý, na brožuru však vydal. Bez podrobností lze vyzvednout jeho II. článek *Naše strana a stát*, který v 22 bodech rozváděl stranickou politiku od samosprávy po činnost ve Společnosti národů, od demokracie ve státní správě po otázku koaličních vlád. Článek III. (*Program hospodářský a sociální*) byl zajímavý několika myšlenkami. Poukazoval na nebezpečné rysy vývoje kapitalismu. Spatřoval je v „soustředování moci do rukou „nemnohých finančních magnátů“, v „anarchii kapitalistického systému“ (jež právě krizově bouřila za okny) a žádal „přestavbu tohoto řádu“ cestou „veřejné kontroly nad veškerou výrobou ... demokracií hospodářskou“. Propagoval znárodnění vybraných odvětví výroby, družstevnictví, racionalizaci, proti ochranářství stavěl svobodu mezinárodního obchodu. Zabýval se i země-

dělstvím ad. V sociální politice propagoval „spravedlivé rozdělení národního důchodu“, zrovnoprávnění žen atd. Článek IV., *Program kulturní*, byl věnován ve velké většině školství. Problém odluky církve byl vážen na lékárnických váhách. Neměla být dosažena revolucí, „nýbrž uvolňováním právních svazků mezi státem a církví“.

Nadsázkou je asi vžitý pojem „program Benešův“. Jisté však je, že v této věci místopředseda strany byl iniciátorem, uplatnil svůj vliv při komponování autorského kolektivu, popoháněl práce kupředu, většinu kapitol redigoval a některé asi sám napsal. Podobnou nadsázkou by bylo tvrzení, že se program stal v životě strany zásadním přelomem. V jeho formulacích naopak shledáme mnoho obrátů, které připomínají předcházející programové elaboráty, a co víc, i tento program provázejí neurčitosti a vágní formulace; opravdu to, co si program sám dal do vínku, tj. „nevymyšlet veliké ideové stavby“ a předvést veřejnosti československý socialismus jako „socialism empirický“. Přesto byl jeho význam nemalý:

„Celý soubor tvoří v dějinách českého politického stranictví vůbec nejrozsáhlejší a nejkompexnější programový materiál.“

(J. Harna, *Politické programy čs. nár. socialismu*, str. 191; citáty z programu především na str. 192–207)

Svého druhu dodatkem programu byl samostatný Slovenský akčný program Československej strany národne-socialistickej na Slovensku, vydaný zemským výborem strany tiskem v roce 1934. Klíčové místo v něm měla kapitola *Jednotný štát – jednotný národ*, vycházející z této ideje a považující spory o tom „za vedľajšie“. Za smysl společné existence Čechů a Slováků si kladl odstranit rozdíly mezi nimi.

Určitě by bylo na místě netrpět iluzí, že by programy politických stran První republiky (jako předtím i potom) byly Písmem svatým, kterým se vše řídilo, že si je četli ne snad jen lidé na špici strany, ale i široký okruh publicistů vlastních i konkurenčních, ba dokonce i řadoví funkcionáři či dokonce prostí členové strany. Zcela bez vlivu však nebyl a být nemohl, vedení strany a jeho tvůrci by to nedopustili – a v případě programu ČSNS šlo o dílo považované za zvlášť důležité, mimořádně pracné a obsáhlé. Již sám počín a zprávy o něm se dostaly do širokého povědomí, referenti na schůzích organizací i veřejných shromážděních v něm vděčně viděli vodítko svých řečí. Tím víc, že se na takové dílo vzmožila tato poměrně velká strana vůbec poprvé v éře První republiky, kterou přece považovala za počátek opravdového moderního bytí nejen české státnosti, národa československého, ale v jistém smyslu i své strany. Praktický dopad programu na činnost strany byl zkalen tím, že nebyl publikován nejdřív vcelku; to se stalo až roku 1933.

I při vší střízlivosti by proto bylo chybou význam tzv. Benešova progra-

mu československých národních socialistů podcenit, a to především ve dvou směrech. Programově tu byla jako neporušitelná vyhlášena zásada niterné spojitosti československého národního socialismu s humanismem proniknutou masarykovskou demokracií; zásada, která ho „železnou oponou“ oddělila od nacionálního socialismu německého, rasistického a agresivního, od nacismu, jemuž byla názvem strana tak podobná. Co bylo dosud dáno praxí, skutečností, že strana byla jednou z nejpevnějších opor parlamentní demokracie v Československu, bylo vyřčeno jako princip. Veškeré hrátky s paralelou těchto pojmů (českého a německého národního socialismu) nebylo lze (a nelze) posuzovat jinak než jako nedostatečnost ducha či demagogii.

Na druhé straně program učinil konec všem vnitřním rozpornostem, jež mohly snad stavět přehradu mezi stranu a nejvyšší místa ve státě, jak je představovala supraelitní skupina Hradu. V tom lze jistě spatřovat především dílo Edvarda Beneše. Tak jako dříve tvrdou pěstí vedl vyrovnání strany s Jiřím Stříbrným, nyní v diplomatické rukavičce formuloval stěžejní pasáže, které svazovaly ČSNS pevně a „na věčné časy“ (trvajících jen osm let) s Hradem, s vedením státu – jehož nejvyšší místo měl ostatně tvůrce tohoto programového slibu dostat velmi brzy pod svou správu. J. B. Kozák, spoluvůrce programu a autor kapitoly o školství, dokonce několikrát na veřejnosti prohlásil československý socialismus za Masarykův a prezidenta za „...duchovního vůdce, rádce a otce a ... tichého spojence“.

b. NÁRODNĚ SOCIALISTICKÝ KOMPLEX

V tomto pojetí vývoje ČSNS je dobré připomenout dva faktory, jež ovlivňovaly postavení a sílu strany, i když stály formálně mimo ni. Příklad Republikánské strany venkova a maloroľnického lidu (viz kap. XXXI/1) ukázal, jak mocným nástrojem byl pro tuto stranu agrární komplex, který vybudovala, a nakolik ji proměnil. Jistě ne tak vlivnými přidruženými organizacemi disponovala i Československá sociálně demokratická strana dělnická. Československá strana národně socialistická měla k dispozici podobný systém organizací. Byl však vlivný ještě méně než sociálně demokratický, což odpovídalo síle této strany.

Mohla se však vykázat dvěma (či vlastně třemi) institucemi, faktory, které celkem právem považovala za sobě blízké a ve své stranické praxi s nimi mohla často počítat, i když nebyly přímo ani nepřímou součástí její stranické organizace. Zato jejich vliv v určitých směrech přesahoval všechny, jež byly zmíněny v souvislosti s RSVaML a ČSDSD.

Československá obec legionářská (ČSOL)

Předně šlo o daleko největší organizaci československých legionářů, Československou obec legionářskou, jež vznikla v roce 1921 spojením tří

organizací československých legionářů, a to Svazu, Družiny a Jednoty. Pro ČSOL byla rezervována čtyři místa v parlamentě, na něž byli zvoleni dr. Josef Patejdl, nejprve poslanec ČSNS, poté až do roku 1938 pracovník Kanceláře prezidenta republiky a zároveň od roku 1925 až do roku 1938 poslanec strany. Zakládal ČSOL a byl jejím předsedou až do roku 1939. Účastnil se odboje proti nacismu a zahynul v koncentračním táboře Dachau. Druhým legionářským poslancem byl Jožka David, také po všechny další volby poslanec ČSNS. Účastnil se protinacistického odboje, před zatčením se zachránil emigrací. V londýnském odboji byl dále předsedou ČSOL. Třetím legionářským poslancem se stal méně známý Václav Jaša, později poslanec Československé strany sociálně demokratické, a posledním slovenský legionář Martin Oríšek.

ČSOL měla ještě („ještě“, protože i legionáři umírali) v roce 1934 728 jednot a 47 000 členů a stála pevně na pozicích blízkých ČSNS a Hradu. Nesprávné je považovat ČSOL za organizaci vojenskou. Její cíle byly politické. Stejně je nepřesné myslet si, že byla snad jakousi pobočnou organizací národně socialistické strany. Pouze v ní měli národní socialisté (spolu se sociálními demokraty a účastníky prvního odboje jiných politických zaměření) největší vliv. Pramenil také z toho, že v legiích už za Velké války bylo stoupenců obou socialistických stran daleko nejvíc.

Pozdější rozkoly stačily odštěpit jen menší pravicové organizace. Družina československých dobrovolců se přidala k fašistům, Jednota lidových legionářů byla blízká lidovcům a Nezávislá jednota československých legionářů, vedená Rudolfem Medkem, byla afilátem Československé národní demokracie – součtem měly 13 000 členů. ČSOL disponovala vlivným tiskem – deník *Československá samostatnost* (1924 přejmenován na *Národní osvobození*) řídil zkušeně Lev Sychrava (vedl sesterskou organizaci Svaz národního osvobození). Ve 30. letech sílily snahy sjednotit všechny legionářské organizace a instituce, což se (s výjimkou stoupenců komunistů, fašistů a politických katolíků) podařilo až v září 1938, kdy vznikla „Sjednocená ČSOL“ (vstoupila do ní i dosud opoziční, Rudolfem Medkem řízená Nezávislá jednota československých legionářů).

Mimo organizační strukturu ČSOL působily Kruh starodružiníků, Kruh francouzských legionářů, v jejichž sestavě byly nejvíce autoritativní legionářské skupiny, tj. první ruští legionáři (ti, kteří vstoupili do legie před 1. lednem 1915) a příslušníci proslulé roty Nazdar! francouzské legie ad. Někteří českoslovenští vojenští velitelé si udržovali od politické činnosti ČSOL odstup, na druhé straně však ČSOL představovala bez jakékoli pochyby nositele demokratických a národně revolučních tradic, měla vliv na formování ideje a podstatné části velitelského sboru Československé armády. Nepochybně byli její činitelé součástí elity První republiky a její armádní elitu ovlivňovala ze všech organizací nejvíc. Nebylo náhodné, že

kromě několika „černých ovcí“ dala zemi nejvíce bojovníků druhého odboje a jeho nejproslulejší hrdiny.

Pod patronací ČSOL náležel i významný historický čtvrtletník, věnovaný soudobým dějinám, *Naše revoluce*, redigovaný Jaroslavem Wers-tadtem, ČSOL disponovala i významnými nakladatelskými podniky Pokrok a Čin. V roce 1936 byla založena Obec přátel legionářů, jejímž cílem bylo rozšířit vliv ČSOL mezi nelegionáře. Neoficiální vliv legionářů byl pochopitelně daleko větší a vnímala ho nejširší československá veřejnost, mládež, školní děti. Legie se staly se legendou ještě za života účastníků jejich působení. ČSOL respektovala dokonce i demokraticky orientovaná německá opozice a německý aktivismus.

Vliv ČSOL se ale zdaleka nevyčerpával jejím zastoupením v Národním shromáždění, nýbrž především ideovým působením. ČSOL byla hlavním spolutvůrcem československé státní ideje i jejím strážcem. Neméně důležité, zcela jistě mocensky a branně, bylo pak zhruba poloviční zastoupení, jež si udržovali legionáři (členové ČSOL) nejen v důstojnickém a generálském sboru Československé armády (ČSA), ale i přímo v hlavním (současnou dikcí generálním) štábu Československé armády. Generalita Československé armády a zvláště její špičky byly ve velké většině legionářské. Kromě toho měli legionáři významné postavení i v takových organizacích jako Masarykova letecká liga (MLL) nebo Civilní protiletectká obrana (CPO), které nabyly významu v době bezprostředního ohrožení ČSR Hitlerovým Německem (viz kap. XLVII/4).

Lidové noviny

Druhým silovým faktorem, který byl spojen s ČSNS jen volně, byl mimořádný vliv v rozhodujícím médiu doby, v tisku. Šlo o *Lidové noviny*, které se těšily právem nejen pověsti mimořádně kvalitní publicistiky v mnoha společenských oborech; byly i nejvíce nezávislými novinami ČSR. V jádře zastávaly ovšem přes všechnu nezávislost stanoviska tzv. „blízká Hradu“. Jejich vydavatelem a majitelem byl několik let syn zakladatele novin dr. Jaroslav Stránský (Adolf Stránský zemřel v roce 1931, v roce 1926 odešel však z veřejného života), člen ústředního vedení a poslanec ČSNS. *Lidové noviny* si přirozeně zachovávaly na straně nezávislost. Nicméně poté, co vývoj na zlomu 20. a 30. let přiblížil stranu ještě víc Hradu, neexistovaly mezi ní a *Lidovými novinami* vážnější difference, hodné zaznamenání. Naopak, v podstatné části svých aktivit mohla počítat s jejich nevynucovanou podporou.

Melantrich

Poněkud pevnější byl vztah strany k nejmocnějšímu tiskovému koncernu celého státu, v jaký jej vybudovali jeho tvůrci právě na počátku 30. let, koncernu Melantrich (zmínky viz i I. díl, kap. XVI/2, 3, 5, 6, 8, III. díl, kap.

XLIII/1). Kolos Melantrichu, který vznikl se stranou v roce 1898 a dostal své jméno podle českého humanisty, knihkupce a nakladatele ze 16. století Jiřího Melantricha z Aventýna, byl v meziválečných časech již akciovou společností. Nejvlivnějšími akcionáři byli Edvard Beneš, ředitel a budovatel podniku Jaroslav Šalda, menší část akcií („arciže darovaných“, poznal František Klátil v knize *Republika nad stranami* na str. 222) držel předseda ČSNS Václav Klofáč, odborové organizace ČOD ad. Podobně jako Baťa operoval koncern bez bankovního kapitálu, což bylo efektivnější a zajišťovalo nezávislost. Koncern měl ve 30. letech přes 1 500 zaměstnanců, ročně spotřeboval přes 1 400 vagonů papíru, k vlakům rozváželo jeho noviny 23 nákladních aut, prodávaly se v 10 000 stánků, v Praze a Brně u 500 pouličních prodavačů.

V Praze vydával Melantrich 4 deníky, ze kterých *České Slovo* s pouhým třicetitisícovým nákladem se přidržovalo charakteru oficiálního stranického listu. V roce 1930 začal vycházet ve velkém nákladu populární ranní deník *A-zet*. Filiální redakce měl Melantrich ve všech velkých městech, a nejen to, i administrace, takže byl schopen vydávat regionální mutace. Redakční práce byly zorganizovány úsporně. Velkou redakci mělo jen *České Slovo*, které však zpravodajstvím zásobovalo všechny ostatní malé redakce deníků i týdeníků, jež doplňovaly čísla jen zprávami místními, ze sportu, módy atd. Víceméně samostatné byly přidružené podniky v Brně, Moravské Ostravě a v Žilině. Největší oblibu získal *Večerník Českého Slova* s 580 000 výtisky denně (!), před Mnichovem v roce 1938 dosáhl nepřekonaného republikového rekordu 800 000 denních výtisků.

Melantrich vydával 3 ilustrované týdeníky, a to v masovém nákladu *Pražský ilustrovaný zpravodaj*, který redigoval oblíbený spisovatel Jan Morávek, *Pražanku* (měla své zemské variace) a *Hvězdu* (tu v půlmilionovém a na vrcholu téměř milionovém nákladu). Mimořádnou oblibu získal později v prostředí všech, především však těch chudších vrstev obyvatel sportovně a trampsky zaměřený ilustrovaný týdeník *Ahoj s pověstí časopisu mládí*. Z časopisů pro děti si doslova slávy vydobyl již zmiňovaný *Mladý hlasatel* s průbojně vedenými komiks a románovou přílohou *Rychlé šípy* Jaroslava Foglara.

Během let se zcela proměnilo nakladatelství a knihkupectví Melantrich, které dostalo právě na zlomu 20. a 30. let jako dceřinná akciová společnost Melantrichu darem široké pole svébytné samostatnosti. Zprvu vydávalo nakladatelství různé stranické agitační brožury, zvláště ve 30. letech se ale zaměřilo na edice nejlepších spisů krásné literatury, prózy i poezie jak domácích, tak světových autorů. V knihovnici Melantrichovy laciné knihovny vydávalo knížky ve velkém nákladu a za 5 Kč a z jejího zisku dotovalo náročnou literaturu, např. v řadě České básně nebo Úroda. Vydávalo i literaturu populárně naučnou a vědeckou, ve které rozhodující postavení měly spisy z oblasti společenských věd. Vyvrcholením této čin-

nosti byla jistě Josefem Šustou řízená řada Dějiny světa, přerušena až nacistickou okupací. Práce na edičním poli dovedl tehdy k dokonalosti v systému edičních řad (knižnic) literární kritik a historik i překladatel Bedřich Fučík. Ředitelem nakladatelství Melantrich se stal sotva dva roky po absolvování Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, v roce 1929, a byl jím až do roku 1939. Jeho ediční kritéria se netýkala politických názorů a příslušnosti, ale výlučně kvality. Dokázal se orientovat nejen šíří znalostí, ale i instinktem a mezi „jeho“ autory se nijak náhodně setkáme s těmi, kteří profilovali meziválečnou československou kulturu, ať to byli „lidé Hradu“, konzervativci, socialisté, či dokonce komunisté – Egon Hostovský, Jan Čep, Josef Kopta, Karel Nový, Ivan Olbracht.

Nástup nového vedení koncernu byl přitažlivý na levici pro všechny, a nejvíc pochopitelně pro ty, kteří odmítli jít dál s Gottwaldovým vedením KSČ a hledali zaměstnání. Tak přišel do *Českého Slova* Josef Hora, aby pak vedl až do své smrti jeho kulturní rubriku. Z méně známých tu zakotvili i bývalí poslanci KSČ Heřman Taussig, Václav Bolen (pracoval v redakci *A-zetu*), ale také bývalí čelní publicisté KSČ Emanuel Vajtauer a Jindřich Bartoš (pracovali v redakci *Českého Slova*, skončili pak ale špatně jako kolaboranti s nacisty), z ostatních snad známější jsou Františkové Němec a Třešňák.

Uvedené podniky a organizace činily vedle jinde zmiňovaného systému přidružených organizací, zasahujících všechny základní sféry společenského života (nejvlivnější z nich byla jistě odborová centrála ČOD), z československého národního socialismu jednu z podstatných opor parlamentní demokracie ČSR a Hradu, jejíž základna v mnohém přesahovala možnosti této politické strany. Jejich působení mezi tzv. „drobným lidem“ různého politického vyznání a inteligencí neprospívalo samozřejmě jen straně samé. Tvořilo nepominutelnou součást zvláště politické kultury československé společnosti.

5. Československá sociálně demokratická strana dělnická v programové diskusi

V dané situaci sotva řešitelné sociální a politické problémy, s nimiž se musela Československá sociální demokracie potýkat za Velké hospodářské krize, mohly nabýt osudového významu, což zní nadneseně jen na první pohled. Nemohly snad parlamentárně demokratický režim v ČSR stabilizovat připomenuté politické strany, zvláště stát prorůstající moc republikánské strany a rostoucí síla Československé národně socialistické strany, které by na svou stranu strhly jiné? Nemohly – a to ve dvojím slova smyslu.

V německém politickém táboře nabývalo hrozné popularity zatím skrytě fašistické uskupení Henleinovo a už před volbami 1935 bylo patr-